

2018

FALU VÁROS RÉGIÓ

TERÜLETFEJLESZTÉSI SZAKMAI FOLYÓIRAT

HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÉRSÉGEK

PERIFÉRIÁK, SZEGREGÁTUMOK

VIDÉKFEJLESZTÉS

VÁROS – VIDÉK KAPCSOLATOK

JÓ GYAKORLATOK

FVR

FÓKUSZBAN A FALU, TANYA, VIDÉK

FALU VÁROS RÉGIÓ

TERÜLETFEJLESZTÉSI SZAKMAI FOLYÓIRAT

2018

IMPRESSZUM

Felelős kiadó:

Pénzügyminisztérium

1051 Budapest, József nádor tér 2-4.

Elérhetőség: 1051 Budapest, Kálmán Imre utca 2.

A lapszám szakmai szerkesztője:

Jusztin Valéria, dr. Czene Zsolt és Tafferner Bálint

A szerkesztőbizottság tagjai:

dr. Csemez Attila, Fülöp Judit, Ongjerth Richárd, dr. Péti Márton, Salamin Géza, dr. Szaló Péter, dr. Tózsá István

Nyomdai előkészítés, kivitelezés: Duna-Mix Kft.

A Falu Város Régióban megjelenő tanulmányok és írások szerzői véleményeket tükröznek, amelyek nem feltétlenül egyeznek a Pénzügyminisztérium hivatalos álláspontjával.

A Falu Város Régió lapszámai elérhetőek a <https://regionalispolitika.kormany.hu/falu-varos-regio> weboldalon

Lapunk szakmai közéleti információkat közvetít, továbbá megjelenési lehetőséget ad tudományos közléseknek is, mely írások magas szakmai kvalitású független lektorok közreműködésével jelennek meg. A tudományos közléseket külön jelöljük.

ISSN: 1218-2613

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, az online digitális publikálás, valamint a fordítás jogát, az egyes cikkeket illetően is.

A kézirat lezárása: **2018. november 15.**

Képek forrása: a címlapon és a 210. oldalon szereplő kép forrása www.pinterest.com, az 58., a 92. és a 238. oldalakon levő képek szerzője Kelenné Török Livia, míg az 8., 53., 72., 147., és 221. oldalakon szereplő fejezetközi átkötő képek szerzője Tafferner Bálint.

TARTALOM

FÓKUSZBAN

- 9 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** A tudatos településsé válás útja egy kistelepülés példáján *(Kovács Sándor Zsolt)*
- 17 Megújuló energiaforrásokhoz kapcsolódó fejlesztések vidéki térségekben - kihívások, lehetőségek, korlátok *(Póla Péter)*
- 22 A Vidékfejlesztési Program eredményei *(Nagy Attila)*
- 26 A hazai városok mezőgazdasága, avagy egy létező folyamat rendszerbe foglalása: a „Városi agrárpolitika” *(Szabó Mátyás, Hegedűs Gábor Vilmos)*
- 36 Adalékok a tanyavilág fejlődéséhez, 1987 - 2017 *(dr. Ónodi Gábor, Bérczi Szabolcs)*
- 42 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Cigányság a falvakban területi sajátosságok és folyamatok *(Pénzes János, PhD., Pásztor István Zoltán PhD.)*
- 49 Szegregátumok és a szegregált élethelyzetek világa *(Czibere Ibolya, Szarvák Tibor)*

INTERJÚ

- 54 Részt kívánunk venni a modernizálásban. Interjú Szabó Gellérttel, Szentkirály polgármesterével, a Magyar Faluszövetség elnökével *(dr. Czene Zsolt, Bordás – Mátrai Kinga)*

SZEMÉLYES

- 59 Hol vagy, Torna megye? *(Dr. Tózsza István)*
- 61 Borturizmus és vidéki élménygazdaság *(Kovács Dezső PhD.)*

A SIKER TITKA

- 73 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Lehet-e egy hátrányos helyzetű település sikeres? *(Horeczki Réka, Bársony Sarolta)*
- 80 25 éves a Virágos Magyarország környezetszépítő mozgalom *(Csemez Attila)*
- 86 LEADER program, mint helyi gazdaságfejlesztési eszköz - Nyitott porta program *(Szabó Tibor)*

KITEKINTÉS

- 93 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Belső perifériák Európában *(Tagai Gergely)*
- 100 A közös agrárpolitika (KAP) szerepe a vidékfejlesztésben *(Frizon-Somogyi Orsolya)*
- 106 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Urbanizációs folyamatok összehasonlítása Közép-Európában – Budapest, Bécs, Prága, Varsó várostérségi fejlődése *(Kocsis János Balázs, Kassay Gergő Lajos)*
- 120 Iskola társadalmi elfogadottsága és vidékfejlesztési jelentősége egy kistérségben működő szakiskola példáján *(Sárosi-Blága Ágnes)*
- 124 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** A külhoni magyar falvak alapvető területi mintázata és népességadatai *(Dr. Péti Márton, Szabó Balázs, Nagy Szabolcs, Csécsi Dávid)*
- 131 Jogi akadálymentesítés Magyarország határai mentén *(Jaschitz Mátyás, Dubniczki Kitti)*
- 136 AgriShort – Egy rövid élelmiszerlánc szervezési projekt tapasztalatai a Balaton régió somogyi területein *(Dombi Gábor, Fekete Károly, Oláh Miklós)*
- 141 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Területfejlesztési politikák fejlődése Kínában *(Gutpintér Júlia)*

TUDOMÁNY/TANULMÁNY

- 148 Támogatások a felzárkózásért. Mire elegendő a támogatás? *(dr. Kukely György, Zábrádi Zsolt)*
- 156 Nemzeti vidékfejlesztési programok eredményei és aktualitásai.
A Tanyafejlesztési Program és a Zártkerti Program *(Romvári Róbert, Szikora Anna Ágnes, Pap-Szuromi Orsolya)*
- 165 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** A periferizáció dimenziói fejlesztéspolitikai szempontból az Encsi járás példáján keresztül *(Varga Ágnes, dr. Karácsonyi Dávid, dr. Jeney László)*
- 175 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Közfoglalkoztatás, gazdálkodás, vállalkozás - megélhetési módok és gazdasági stratégiák az Ormánságban *(Pulszter Zsuzsanna)*
- 181 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** Közfoglalkoztatási programok, mint a hátrányos helyzetű falvak fejlődési tényezői – Ináncs és Hernádszentandrás példáján keresztül
(Mozga Gábor, Ghira Zsófia, Csia Márton)
- 188 **TUDOMÁNYOS KÖZLÉS** A pénzügyi eszközök szerepe a vidéki térségek felzárkóztatásában *(Farkas Sára)*
- 195 Klímapolitika megyei szinten – A stratégiai tervezési folyamat tapasztalatai
(Selmeczi Pál, dr. Czira Tamás, Dobozi Eszter, Rideg Adrienn, Sütő Attila, Taksz Lilla)
- 201 Fejér megye klímastratégiája *(Kígyóssy Gábor, Oletics Zoltán)*
- 205 Területi és Települési Tervezést Támogató Rendszer – 4TR
(Devecseri Anikó, Juhász Géza Péter, Kolossa József DLA, Dr. Sík András)

MŰHELY

- 211 A Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesületének falu-és tanyagondnokságokat segítő tevékenysége
(Csörszné Zelenák Katalin, Sümeginé Ország Edit)
- 214 Vidékfejlesztés a Koppányvölgyben – 15 év helyei fejlesztő munka folyamata és tanulságai *(Gelencsér Géza)*

RÖVIDEN

- 222 Modern Települések Fejlesztéséért felelős kormánybiztosság portfólió Modern Városok Program + Magyar Falu Program *(Bertáné Dr. Bényi Krisztina)*
- 224 ESPON 2020 közép-európai konferencia Budapesten *(Móricz Ádám, Baráth Miklós)*
- 226 ETE programok a vidék fejlődéséért *(Csintalan Lilian)*
- 229 Az európai szintű területi kohéziót segítő kormányközi együttműködés – a bolgár és osztrák elnökség területi kohéziós programja és eredményei *(Móricz Ádám)*
- 232 Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció 2014-2016. évi megvalósulásáról szóló beszámoló és felülvizsgálat *(Hajek Dóra)*
- 233 Összefoglaló a Pest megye Területfejlesztési Koncepciója 2014-2030 és Pest megye Területfejlesztési Programja 2014-2020 megvalósításához nyújtandó célzott pénzügyi támogatás 2018. évi felhasználásáról
(Tafferner Bálint)
- 236 Egy évtizedes regionális és városfejlesztési szakemberképzés *(dr. Péti Márton)*

AJÁNLÓ

- 239 Könyvajánló: Sain Mátyás – Rab Judit: Részvételi tervezés a településfejlesztésben és településrendezésben
(Sain Mátyás, Rab Judit)
- 240 Könyvajánló: Kulcsár László: A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések
(Kovács Dezső)

Közfoglalkoztatás, gazdálkodás, vállalkozás – megélhetési módok és gazdasági stratégiák az Ormánságban

Kutatási előzmények

A cikk szerzője több mint 9 éve kutat a dél-dunántúli Ormánságban, ahol elsősorban gazdasági stratégiákkal, életmóddal foglalkozik. 2009–2013 között Szaporcán folytatott vizsgálatokat, amelyek fókuszában a Szociális Földprogram gyakorlati megvalósulása állt. 2013-ban az térség nyugati szélén fekvő Markócon kezdett vizsgálatot: résztvevő megfigyelés során hetekig a közfoglalkoztatottakkal együtt dolgozott, a közösségen belülről igyekezett megismerni a lokális társadalom helyzetét, mindennapi életét, s hosszabb-rövidebb időre azóta is visszajár.¹ 2016-tól a Sellyei járás településein végez terepmunkára alapozott kutatást többek között a munkanélküliség, közfoglalkoztatás, gazdálkodás, vállalkozás témaköröket érintve, nem csupán egy-egy település, hanem egy mikrorégió viszonyait és összefüggéseit vizsgálva.

Meghatározó hazai és Európai Uniós szakpolitikai keretek

A Nemzeti Vidékstratégia az ország valamennyi rurális térségét érintő átfogó iránymutatásokat tartalmaz, legfontosabb célkitűzései közé tartozik többek között a foglalkoztatás növekedése, a helyi élelmiszertermelés és élelmiszerpiacok helyreállítása, a vidék helyi közösségeinek megerősödése, a népesedési mutatók javulása (NVS, 2012: 1). A magyar vidék alkotmányának is nevezett dokumentum, s a vele összehangolt Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió az Ormánságot különösen hátrányos helyzetű térségként jelöli meg (NVS, 2012: 61; TFK, 2016: 24). A dél-baranyai térség Magyarország egyik leghátrányosabb helyzetű vidéke – ennek okaként a fejlesztési szakemberek a gyenge infrastrukturális ellátottságot, az aprófalvas településszerkezetet, a magas munkanélküliségi rátát, a népesség etnikai arányait jelölik meg leggyakrabban (NVS, 2012: 109). E helyzet orvoslását a térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok,

¹ Az „Értékrendek, megélhetési alternatívák és gazdasági stratégiák egy ormánsági faluban – életmód és mentalitás Markócon” című kutatás a TAMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

ABSZTRAKT | A tanulmány az ország egyik leghátrányosabb térségében folytatott empirikus kutatás eredményeiről számol be, a Sellyei járás társadalmi és gazdasági viszonyait járja körül: vázolja az Ormánság helyzetét és a meghatározó hazai és Európai Uniós szakpolitikai kereteket, bemutatja a lokális társadalom számára legjelentősebb foglalkoztatási tényező, a közfoglalkoztatás helyi jellemzőit, valamint kitér a térség gazdálkodóinak, vállalkozásainak pozíciójára.

KULCSSZAVAK | Dél-Dunántúl, Ormánság, Sellyei járás, közfoglalkoztatás, munkanélküliség, gazdálkodás, vállalkozás, Nemzeti Vidékstratégia, Közös Agrárpolitika

ABSTRACT | The study summarizes the results of an empirical research conducted in one of the most disadvantaged areas of Hungary (the Selye district), describing its social and economic conditions. It outlines the state of the Ormánság area and the most influential factors of the national policy frameworks and European Union regulations, and also presents the local characteristics of the most important employment factor for the local society, the public employment, furthermore the position of farmers and enterprises in the district.

KEYWORDS | South-Transdanubia, Ormánság, Selye district, public employment, unemployment, farming, enterprise, National Rural Development Strategy, Common Agricultural Policy

esetünkben az Ormánság Program keretében kívánja megoldani a szakpolitika.

Az Ormánság Programban megfogalmazott legfontosabb stratégiai irányelvek és célok között szerepel többek között az Ős-Dráva program keretében komplex víz- és tájgazdálkodási rendszer kiépítése, a táji adottságokhoz igazodó mezőgazdaság fellendítése, a helyi gazdaság, szociális gazdaság, foglalkoztatás szervezése, a roma lakosság képzése, jövedelemtermelő munkához juttatása, önellátásra való képességének megteremtése, a leromló települések építészeti és közösségi megújítása és a turizmus fejlesztése (NVS, 2012).

Kutatási tapasztalataim alapján reflektálva a fentiekre, a helyiekkel folytatott beszélgetések, interjúk során a leggyakrabban visszatérő téma a stabil megélhetést biztosító

munkahelyek hiánya, ami erősíti mindazokat a negatív tendenciákat, amelyek a térség további marginalizálódását eredményezik. A mezőgazdasági tevékenységek ösztönzése a leginkább rászoruló körében a legkevésbé hatékony, s ennek legfőbb oka az az értékrend, amely a munkavállalást preferálja a gazdálkodással szemben. A cigány lakosság nagyarányú jelenlétét illetően terepmunka tapasztalataim azt mutatják, hogy sokkal inkább a szociális – szociokulturális helyzet, az egzisztenciális biztonság vagy épp annak hiánya határozza meg a térségben élők mindennapjait, semmint az etnikai identitás vagy a hovatartozás (Pulszter, 2015). Erre a következtetésre jutott a térséget vizsgáló Ragadics Tamás is disszertációjában: „a kistérségi társadalmakon belüli határok nem a cigány és nem cigány csoportok között húzódnak, sokkal inkább az öngondoskodásra képtelenné vált, leszakadó népesség szegregálódása jelent veszélyt (Ragadics, 2015: 163).”

A Vidékstratégiában megfogalmazott törekvések szervesen illeszkednek a kiemelt hazai stratégiákhoz és ezek megvalósítását célzó programokhoz (NVS, 2012: 2-3), amelyek alapvetően az Európai Unió szabta keretekhez igazodnak. Magyarország 2004-es Európai Uniói csatlakozása által egyrészt kedvezményezettje lett a Közös Agrárpolitika (KAP) rendszerében lehívható agrár- és vidékfejlesztési támogatásoknak (Mikó, 2010a: 14), másrészt kötelezettséget vállalt a közösségi előírások betartására, ami a korábbi mezőgazdasági és jogi struktúra és gyakorlat átalakulását hozta magával (Mikó, 2010a: 16). Ezzel összhangban a nemzeti forrásból finanszírozott fejlesztési és támogatási programok EU-konformitását is folyamatosan biztosítani kell, hogy a közös belső piacot ne érintsék negatívan a tagállamok saját, hazai vállalkozásokat előnyben részesítő gazdasági programjai (Mikó, 2010a: 228). A csatlakozás óta romlottak a hazai élelmiszeripar mutatói és erőteljesen megváltozott a termékek exportszerkezete az import termékek javára (Mikó, 2010a: 109). A magyar agrárágazat a befizetéseket és az EU közös költségvetéséből érkező támogatások mértékét tekintve pozitív mérleget mutat a csatlakozás óta, ám a szabályozások nyomán gyökeresen megváltozott a hazai piac szerkezete és működési módszere, és a nemzetgazdaság számára továbbra is megoldandó feladat a honi agrárium versenyképességének és stabilitásának elősegítése (Baksa, 2013: 110).

Noha számos kérdés és kritika vetődik fel a KAP vonatkozásában, az Európai Unió leginkább egységes közös politikájának tekinthető (Jámbor, 2014b: 267; Baksa, 2013: 5). Kiemelt jelentőségét mutatja, hogy „az Unió költségvetésének közel fele agrár-, illetve vidékfejlesztési célokat szolgál. Ehhez járul még az a körülmény is, miszerint a közösségi jogalkotás döntő része a közös agrárpolitika megvalósítását szolgálja. (...) Mivel a mezőgazdasági termelés során a gazdasági, a politikai, valamint a szociális kérdések együtt jelentkeznek, így a mezőgazdaság multifunkcionális jelleggel is bír (Mikó, 2010b: 143).” 2013-tól kezdődően a KAP második pillére, a vidékfejlesztés hat prioritást tart szem előtt, amelyek a következők: a helyi erőforrások és

képességek jobb kihasználása a mezőgazdaságban, a gazdaságok versenyképességének és életképességének növelése, a kockázatkezelés és az élelmiszerlánc szerveződésének ösztönzése, az ökoszisztémák megőrzése és helyreállítása, a környezeti kihívások rugalmasabb kezelése, valamint a *szegénység és a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem segítése a gazdasági fejlődés előmozdításával* (Jámbor, 2014a: 56-60), emellett a foglalkoztatás növelése és a gazdasági növekedés biztosítása is kiemelt célja az Európai Unió törekvéseknek és a 2020-ig előírt stratégiaiaknak (Kigyóssy – Czene, 2012: 4).

Az Ormánság társadalmi és gazdasági képe

Bár a ma jellemző problémák a rendszerváltás után váltak nagyarányúvá és jól érzékelhetővé, egy 1986-os dokumentum világosan fogalmaz arra vonatkozólag, hogy már a 80-as évek közepén „elmaradott térség” volt számos mutató alapján Baranya déli része. Az Ormánságot a gazdaság jövedelemtermelő képessége alapján, a népesség etnikai-, korösszetétele és képzettsége alapján, az „életkörülmények relatív elmaradottsága”, a közlekedési és hírközlési peremhelyzet, a többszörös határmentiség – megye és országhatár – okán, valamint a térség aprófalvas jellegéből adódó nehézkes terület- és településfejlesztés miatt társadalmi és gazdasági hátrányok jellemezték már ekkoriban (HI, 2005: 120-121). Jóllehet, a második gazdaság, a szervezett háztáji termelés teret adott bizonyos mértékig a paraszti hagyományban gyökerező korábbi megoldási stratégiáknak és értékeknek, a központi szervezés, az állatkihelyezés, a táppal való ellátás, a piaci folyamatok szervezése és a folyamatosság biztosítása az önálló gazdálkodási kompetenciákat nagymértékben leépítette. A rendszerváltást követő agrárpolitika a nagyobb méretű magán, szövetkezeti és állami üzemeket támogatta, emellett sem a „középréteg kialakítására, sem a törpegazdaságok érdekképviseletére, megszervezésére, a nekik való beszerzési, értékesítési és egyéb infrastruktúra kiépítésére, a bennük dolgozók szakmai és üzleti képzésére komoly tervek nem születtek” (Lányi, 2007: 161). Az 1990-es évek elején még úgy tűnt, talpon tudnak maradni a kis volumenben gazdálkodók, a 2000-es évek új szabályzásaihoz és az Európai Unió követelményeihez azonban a törpegazdaságok nagy része nem tudott alkalmazkodni. A vidéki élet korábbi normái mára jórészt érvényüket veszítették, s a „hagyományos” gazdálkodási tudás öröklődésében két-három generációs hiány keletkezett. A környéken korábban működő ipari létesítmények megszűnésével állás híján maradt a térség keresőkorú lakóinak nagy része, a dél-baranyai, dráva-menti vidék pedig azóta sem jelent vonzó területet a befektetők számára. Az országos tendencia itt is megfigyelhető: a fiatalok tanulmányaik és munkájuk miatt elhagyják a falut, a továbbtanulás vagy munkavállalás szempontjából is kedvezőbb kínálatot ígérő városokban, vagy külföldön próbálnak megélhetést teremteni maguknak. Új fogyasztási szokások, új értékrendek

uralkodnak, és a rurális térség keveseknek kínál vonzó életmódot. Más hazai és európai perifériai területekhez hasonlóan a szegregáció és a területi kirekesztés fokozott veszélyt jelent a vizsgált térségben is (Salamin et al, 2014), s napjainkban az Ormánság az ország leghátrányosabb helyzetű térségei közé tartozik – a hiányos infrastruktúra, valamint a kulturális és szociális szolgáltatások terén mutató hiátusok pedig nem könnyítik meg a helyzetből való kilábalást. Eddigi vizsgálataim is azt erősítették meg, hogy a helyiek többsége alacsony jövedelemszinten él. Kutatási eredményeim szerint az öngondoskodás eszközeivel azok a háztartások élnek inkább, amelyek a helyi viszonyok között kevésbé vannak erre rászorulva, és az instabil gazdasági helyzetben lévők csekély mértékben folytatnak gazdálkodást vagy más, önszervező jellegű tevékenységet. A gazdálkodásösztönző szociális programok, például a Szociális Földprogram esetében is a leg-*rászorultabbak* tudták legkisebb mértékben hasznosítani a segítséget. Ennek egyik oka, hogy a gazdálkodást, a saját célra történő termelést az érintettek többsége nem lehetőségként, hanem kényszerként éli meg (Pulszter, 2013; Pulszter, 2015).

A Sellyei járás helyzete

A térség legnagyobb települése, Sellye honlapjának bemutatkozó sorai szerint a város „*egy kellően nem méltányolt, ipari és mezőgazdasági szempontból is kiaknázatlan országrész, az Ormánság központja*” (SVH, é.n.). Sellye lakossága 2752, a második legnagyobb település, Vajszló nagyközség lélekszáma 1834 fő volt 2011-ben (KSH, 2011). A Sellyei járás többi 36 települése közül a 100 fő alatti lélekszámú falvak aránya 11%, a kistérség településeinek csaknem 90%-a 500 fő alatti lakosságú település, a járás teljes lakossága pedig összesen 16 564 fő (KSH, 2016).

Sellye egészségügyi, szociális, rendészeti és szolgáltatói intézményhálózatával ellátja a járást, a városban működő intézmények és vállalkozások a térség foglalkoztatási központjává is teszik (SITS, 2015: 19). A már említett magas munkanélküliségi arány legfőbb oka, hogy a rendszerváltás után megszűnt, nagy létszámot foglalkoztató létesítmények helyett az azóta eltelt időben sem jöttek létre olyan munkahelyek, amelyek az alacsonyan képzett rétegeknek tartósan biztos megélhetést jelentenének. Egy 2016. júliusi adat szerint a járás 962 regisztrált álláskeresőjének csaknem 55%-a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezett (BaPa, 2017: 68).

2011-ben zárt be a megye egyik meghatározó munkáltatója, amely sok ormánságinak is munkát adott, mintegy 700 ember ingázott a sellyei térségből az Elcoteq pécsi üzemébe dolgozni. A résztvevő megfigyelés módszeréből és a kutatott közösségek életének figyelemmel kíséréséből adódóan tudomásom van olyanokról, akik a gyár bezárása után észak-nyugat-magyarországi városokban vagy például Németországban próbáltak szerencsét. A munkahelyhiány és a meglévő munkahelyek alacsony bérei

miatt jellemzően az agilis, fiatal munkavállalók hagyják el a térséget, tovább mélyítve ezzel a meglévő problémákat. Noha számos program kedvezményezettje volt a terület az elmúlt évtizedekben, az eddig megvalósított fejlesztések nem vezettek érdemi eredményre (NVS, 2012: 61). A térségben az elmúlt évtizedek alatt leszűkült a nagyfoglalkoztatók köre, a rendszerváltás óta számos munkahely szűnt meg, s mivel helyben nincs elegendő státusz az alacsonyan képzett munkelő számára, jellemző, hogy Szigetvárra, Pécsre járnak dolgozni a helyiek, vállalva a napi 2-3 óra hosszú bejárást.

A közfoglalkoztatás szerepe a helyi foglalkoztatáspolitikában

Hazánkban a lakosság 10-15%-a szegény a Nemzeti Vidékstratégia szerint, s köztük igen magas a vidéki környezetben élők aránya. Emiatt kulcsfontosságú a vidéki lakosság foglalkoztatási problémáinak megoldása és a szegénység további terjedésének, mélyülésének megakadályozása. Ennek egy eszköze a közfoglalkoztatási rendszer, amely jövedelmi és felzárkózási lehetőséget hivatott biztosítani a primer munkaerőpiacról kiszorultak számára (NVS, 2012: 12). A közfoglalkoztatás e ponton kapcsolódik tehát a Vidékstratégia rendszeréhez, s minden visszasságával, negatívumával és pozitívumával együtt a foglalkoztatás problémáinak megoldásában – az elsődleges munkaerőpiac nyújtotta megoldások híján – kiemelt jelentőséggel bír. A közfoglalkoztatás sokak számára valóban az egyetlen foglalkoztatási lehetőség a térségben, különösen az alacsony képzettségű vagy szakképzés nélküli munkavállalók számára.

Terepmunkáim során – akkor még a pontos számok ismerete nélkül is – jól érzékelhető volt, hogy minél kisebb egy település, annál markánsabb a közfoglalkoztatás szerepe, ezért megkerülhetetlen téma ez a térséggel foglalkozó társadalomkutatók számára. A 64 főt számláló Markócon például a legáltalánosabb munkaviszonynak számít a közfoglalkoztatás (Pulszter, 2015). 2013-14-ben, a kutatásom ideje alatt a törpefalu 21 háztartásából 9 volt érintett a „köz munkában” – ahogy mindenki emlegeti –, s többek számára évek óta ez jelentette az egyetlen meghatározó jövedelemforrást. A program térségi viszonylatban betöltött jelentőségét mutatják a mérések is: 2016 októberében az országban a Sellyei járásban volt a legmagasabb a közfoglalkoztatottak aránya: minden 3. foglalkoztatott közfoglalkoztatottként dolgozott (KFBesz, 2018: 5; 10).

A közfoglalkoztatás a gazdálkodásösztönző, mezőgazdasági termelést elősegítő programokhoz is kapcsolódik, az ún. értékteremtő programok, elsősorban a mezőgazdasági startmunka mintaprogram keretében. A mezőgazdasági programban dolgozók számára más közfoglalkoztatási programok érintetteivel szemben előnyt jelent a hosszabb idejű, gyakorlatilag egész éven át tartó jogviszony, és ha tehetik, a foglalkoztatók is előnyben

részesítik ezt a formát. 2014 óta a Sellyei járásban a startmunka mintaprogramokban alkalmazott munkásoknak mintegy fele a mezőgazdasági alprogramokban vesz részt, s ez az arány évek óta tartja magát (KFA, é.n.).

A közfoglalkoztatás és a közfoglalkoztatottak megítélése

A terepen folytatott beszélgetések alapján polgármesterek, foglalkoztatottak, közfoglalkoztatottak, inaktívak egybehangzó véleménye az, hogy a közfoglalkoztatásban végzett mezőgazdasági munka kevésbé produktív, mint a „napszám” vagy saját célra végzett munka, s ennek legfőbb magyarázatát valamennyien az alacsony bérezésben látják (Pulszter, 2015). Ugyanerre a következtetésre jutottak tanulmányok is, amelyek a mezőgazdasági startmunka program gazdasági hatékonyságát (is) vizsgálták (Váradi, 2016).

Mindez erősíti a közfoglalkoztatásban végzett munkák – és nem csak a mezőgazdasági programban végzett munkák – alapvetően negatív megítélését, nevezetesen azt a közvélekedést, miszerint a közmunkások nem csinálnak semmit.

A negatív megítélést tovább rontja, hogy szinte minden településen vannak olyan közfoglalkoztatottak, akik például alkoholproblémákkal küzdenek vagy kisebb munkahelyi lopások kapcsán keverednek gyanúba, ami nem csak saját magukra, de az egész brigádra, végső soron pedig magára a közfoglalkoztatási programra rossz fényt vet. A jelenlegi szabályzás alapján azonban, ha az ilyen embereket el is távolítják a programból, a rendszer sajátossága folytán előbb-utóbb visszakerülnek.

A közfoglalkoztatásban dolgozók társadalmi megbecsüléséről közmunkásokkal beszélgetve többször szóba került, hogy munkájukat és személyüket a társadalom többi tagja lenézi, s érezteti, hogy ők a társadalom alsó szegmense. Nem lehet homogén csoportként tekinteni rájuk, sokukban a kilátástalanság ellenére is él a vágy a megbecsülésre, az elvégzett munka elismerésére, arra, hogy egyenlő félként kezeljék, hogy emberszámba vegyék.

Közfoglalkoztatási programok a gyakorlatban

Minden eddig taglalt körülmény és korlát mellett a közmunka programoknak kézzel fogható, vitathatatlan, pozitív eredményei is vannak. A járás több helységében zajlik az értéketermelő mezőgazdasági program keretében kertészeti tevékenység vagy más mezőgazdasági termelő munka, illetve állattartás. Az így megtermelt javakkal a települések egyrészt hozzájárulnak például a közétkeztetést végző intézmények fenntartásához, másrészt a terményekből rendszerint részesülnek a szociálisan rászoruló, egyes esetekben a lakosság teljes egésze. Az általam közelebbről ismert programokról vannak bővebb ismereteim: Markóc esetében például a drávafoki iskola konyhájára szállítják a mezőgazdasági program keretében megtermelt zöldségeket, egy részét feldolgozzák, egy része pedig kiosztásra

kerül a faluban. A termesztéshez szükséges palántákat is a helyi közmunkások állítják elő. A települési programban szerepel egy brikettgyártó üzem létesítése – e tanulmány írásának idejére talán már meg is valósult –, valamint lovakat is tartanak a közfoglalkoztatás rendszerének köszönhetően. A bogdásai programnak is fontos eleme a lótarítás, két lóva van a településnek, amelyekkel többek között a mezőgazdasági program földterületeinek művelését végzik. A lovak vásárlására is a program biztosított keretet, valamint az állatok gondozása is közfoglalkoztatásban zajlik. Bogdásán térékgyártás, gombatermesztés és zöldségtermesztés is folyik a program támogatásával. A térség többi településéről nem rendelkezem empirikus adatokkal, de interjúkból ismeretes, hogy több helységben is zajlik mezőgazdasági program, amelynek jellemzően zöldségtermesztés a fő profíljá, de baromfi nevelő, vagy savanyító üzem is működik a közfoglalkoztatási forrásoknak köszönhetően a járásban.

A pozitívumok között maguk a közfoglalkoztatottak azt tartják leginkább számon, hogy a programban való részvételük jogosulttá teszi őket a szociális és társadalmi biztosítási szolgáltatások igénybevételére és a közfoglalkoztatásban eltöltött idő hozzáadódik a nyugdíj megállapításához szükséges munkáévekhez.

A gyakorlati munkavégzés során a munkavezetők általában igyekeznek rugalmasan kezelni a munkaidő beosztását, és támogatják, de legalábbis nem akadályozzák brigádjuk tagjait, hogy az adódó plusz munkalehetőségekkel élni tudjanak, ezáltal kiegészítsék a közfoglalkoztatásból származó jövedelmüket. Ezek a jövedelemkiegészítő tevékenységek többnyire rövid ideig tartó vagy alkalmi munkák, erdészeti idénymunkák, szezonális jellegű mezőgazdasági napszámos munkák, amelyek általában egyszerűsített foglalkoztatás keretében zajlanak. Elmondások alapján vannak, akik megélhetésében az informális vagy fél-formális munkákból származó bevétel is szerepet játszik.²

Vállalkozások a Sellyei járásban

A járás kistépeléseiben általában egy-két vállalkozás működik, de nem ritka, hogy a leghátrányosabb helyzetű falvakban bolt vagy kocsmá sem üzemel. 2016 júliusában a baranyai járások közül a Sellyei járásban működött a legkevesebb vállalkozás, összesen 418 db (BaPa, 2017: 70).

Sellyén a helyben működő vállalkozások több mint fele a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területén volt érdekelt 2012-ben, de a szektorban tevékenykedők többnyire forráshiánnyal küzdenek. A járás gazdasági szerkezetében meghatározó a mezőgazdaság 71%-os aránya, a vállalkozások többsége jellemzően családi vállalkozás alkalmazott nélkül vagy néhány alkalmazottal (SITS, 2015)

A mezőgazdasági kisvállalkozások fejlődésének a tőke hiányán túl gátat szab, hogy a támogatások magasán tartják a föld árát, ezért nem könnyű földhöz jutniuk, s

² A témával kapcsolatban ld. Váradi Mónika Mária 2010-es, a sásdi kistérség közfoglalkoztatásáról szóló elemzésének 4.3. fejezetét. (Váradi, 2010: 90-91)

legtöbbször bérelt földeken zajlik a termelés. A térségben néhányan a Fialat Gazda Pályázat keretében kezdtek önálló gazdálkodásba.

A nagyobb földterületet használók esetében a vállalkozás pénzügyi egyensúlyának biztosításában jelentős szerepet játszik a területalapú támogatás, amely harmadát-felét is kiteheti a bevételeiknek. A vállalkozások fejlesztésében fontos a pályázatok szerepe: a járás gazdasági szereplői közül többen éltek és élnek az aktuális Európai Unió és hazai tenderek nyújtotta lehetőségekkel, hogy telephelyüket, gépparkjukat bővítsék, korszerűsítsék. A technológiai újítások következményeként azonban a helyi mezőgazdasági vállalkozások munkahelyteremtő potenciálja általában kicsi.

A használt föld nagyságát tekintve nagy a szórás, te-repmunkám alkalmával néhány hektáros gazdával és 100 hektárt művelővel egyaránt beszéltem. Azok a mezőgazdasági vállalkozások, amelyek rendelkeztek megfelelő gazdasági és/vagy kapcsolati tőkével, és rugalmasan tudtak reagálni az Európai Unió szabályokra, a rendszer előnyeit élvezik.

Miközben azonban a támogatások biztosítják a vállalkozások működésének és fejlesztésének alapját, az igénybevételükhöz betartandó, rendszerint a fenntarthatóság elveit szem előtt tartó szabályok egyúttal korlátot is szabnak a növekedésnek és a versenyképességnek.

A kisvállalkozások egy része a vendéglátás és kereskedelem terén működik, általában alacsony foglalkoztatotti létszámmal dolgoznak, elsősorban saját humán erőforrásaira támaszkodnak. A térség lakosságának jövedelmi viszonyai az ő gazdasági teljesítményükre vannak talán a legnagyobb hatással.

Ipari vállalkozások tekintetében nem túl jók a sellyei járás mutatói, a nagy munkáltatók között azonban még így is ők vannak többségben. A térség munkaerőpiaci fejlesztéseit koordináló Baranya Paktum a járásból két vegyipari céget, egy építőipari céget, egy varrodát és egy élelmiszer feldolgozással foglalkozó céget tart számon, mint nagyobb foglalkoztatót, s velük folytattak konzultációt a paktum stratégiájának kidolgozása során is (Ld.: BaPa, 2017).

A prosperáló vállalkozások sikeresen alkalmazkodtak az EU-s piaci környezethez, és élnek a pályázati és támogatási lehetőségekkel: tendereket nyernek, fejlesztik üzemeiket és telephelyeiket, az Európai Szociális Alap és hazai központi költségvetési előirányzat által dotált munkahelyteremtő programokban vesznek részt. Ez utóbbiakat tekintve, a hozzájárulások és kedvezmények jelentős mértékének (pl. akár 70-100%-os bértámogatás) köszönhetően a térség munkáltatói motiváltak a támogatott célcsoport (általában álláskereső, hátrányos helyzetű személyek és inaktív, valamint a közfoglalkoztatásban dolgozók) foglalkoztatásában, a támogatási és a fenntartási időszak lejárta után azonban nagy az esélye, hogy a dolgozók ismét alanyaivá válnak a foglalkoztatásösztönző programoknak. Jellemző, hogy a Sellyei járásban legnagyobb számban jelenlévő egyéni és mikrovállalkozások kevésbé

tájékozottak a pályázati világban, mint az egyébként is jobban érvényesülő nagyobb vállalkozások.

Függetlenül a vállalkozás méretétől és profiljától, a munkáltatók részéről gyakori panasz, hogy nem találnak megfelelő helyi vagy környékbeli alkalmazottat, s az, hogy a helyi munkaerőpiaci keresleti és kínálati oldal egymással szemben támasztott elvárásainak gyakran nincs közös halmaza, több tényezőn múlik. A sokat emlegetett alacsony képzettségen, a közmunkás bérnél ugyan magasabb, de általában még mindig alacsony bérezés miatti motivátlanságon túl személyes sérelmek, konfliktusok éppúgy szerepet játszhatnak ebben, mint kommunikációs problémák.

Záró gondolatok

A hazai gazdasági rendszert és erőteret, benne az Ormán-ság és a Sellyei járás helyzetét egy tágabb horizontot és a helyi társadalom viszonyait egyszerre szemlélve érthetjük csak meg. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetközi folyamatokat, hiszen a magyarországi viszonyokat közvetlenül az Európai Unió keret, a pályázati hozzájárulásokért folytatott verseny határozza meg, amelyben a legrászorultabbak többnyire a források lehívásához szolgálnak hivatkozási alapul. A lokális társadalom több szegmensében is megfogalmazódott, hogy érdekeiknek és a helyi kezdeményezéseknek nem tudnak kellő mértékben érvényt szerezni. Ugyanakkor meglátásom szerint az ilyen kezdeményezéseknek egyéb külső tényezők mellett gátat szabnak a helyi közösségekben tapasztalható érdekellentétek és a fentebb részletesen tárgyalt társadalmi-gazdasági körülmények, jóllehet a lokális közösségek szerepe a fejlesztési tevékenységek sikerességében vitathatatlan (Szilvácsku – Szabó, 2012), s a közösségi tervezés gazdasági, társadalmi és politikai előnyöket hordozhat valamennyi résztvevő, tehát a „fejlesztett” és a „fejlesztő” számára (Bodorkós, 2014: 75).

Szerző

Pulszter Zsuzsanna

PhD hallgató, PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola,
Néprajz – Kulturális Antropológia Program
pulszter.zsuzsanna@gmail.com

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baksa, A.** (2013): A Közös Agrárpolitika Magyarországon: Tények és tanulságok. Innosco Közhasznú Alapítvány, Mezőzombor
- Bodorkós B.** (2009): A tervezés mint közösségi ügy. in: Falu Város Régió 16. évf. 3. sz. pp. 74-80, <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/233> (2018.11.18.)
- Jámbor, A.** (2014a): A Közös Agrárpolitika legújabb reformjai. in: Jámbor, A. – Mizik, T. (szerk.): Bevezetés a Közös Agrárpolitikába. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 47-65

- Jámbor, A.** (2014b): A Közös Agrárpolitika jövője. in: Jámbor, A. – Mizik, T. (szerk.): Bevezetés a Közös Agrárpolitikába. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 255-268
- Kígyóssy G. – Czene Zs.** (2012): Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre. in: Falu Város Régió 19. évf. 1-2. sz. pp. 5-10, <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/244> (2018.11.18.)
- Lányi, K.** (2007): Az agrárgazdaság átalakulása Magyarországon a kilencvenes években. in: U.ő: Piacok, globalizáció, harmadik út. KOPINT-DATORG Zrt., Budapest, pp. 147-183
- Mikó, Z.** (2010a): Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás gyakorlatok. in: Mikó, Z. [et al.]: Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, pp. 13-29
- Mikó, Z.** (2010b): Az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (KAP), szabályozási rendje. in: Mikó, Z. [et al.]: Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, pp. 142-164
- Pulszter, Zs.** (2013): Gazdasági stratégiák és értékpreferenciák egy ormánsági kistelepülésen. in: Böhm, G. – Fedeles, T. (szerk.): Specimina Operum Iuvenum 2. Szemelvények 2. Válogatás a PTE BTK XXXI. Tudományos Diákköri Konferencián (2013) első helyezést elért hallgatóinak pályaműveiből. Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs, pp. 110-133
- Pulszter, Zs.** (2015): „Hátrányból előnyt” Markóc önkormányzati stratégiájának társadalomnéprajzi elemzése. in: Tabula Online, 2014/2, http://tabula.neprajz.hu/pdf/2014_2_07.pdf (2018.09.15.)
- Ragadics, T.** (2015): Helyi társadalom, lokális közösségek az ormánsági kistelepüléseken. PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Doktori Program, Pécs, <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/ragadicstamasphd.pdf> (2018.09.15.)
- Salamín Géza, Kígyóssy Gábor, Borbély Mátyás, Tafferner Bálint, Szabó Balázs, Tipold Ferenc, Péti Márton** (2014): Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió és a 2005-ös országos területfejlesztési koncepció érvényesítésének tapasztalatai. in: Falu Város Régió 20. évf. 1. sz. pp. 5-24, <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/651> (2018.11.18.)
- Szilvácsku Zs. – Szabó Á.** (2012): Érték- és közösség alapú fejlesztések : Alapelvek, lehetőségek és korlátok hazai példák alapján in: Falu Város Régió 19. évf. 1-2. sz. pp. 5-10, <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/244> (2018.11.18.)
- Várad, M.** (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. in: Esély, 2016/1, pp. 30-56, http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_1/2016-1_2-1_Varadi_Ertekeremto_kozfoglalkoztatas.pdf (2018.09.15.)
- Várad, M.** (2010): A közfoglalkoztatás újtjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben. in: Esély, 2010/1, pp. 79-100, http://www.esely.org/kiadvanyok/2010_1/05varadi_indd.pdf (2018.09.15.)

EGYÉB FORRÁSOK

- BaPa** (2017): Baranya Paktum. „Foglalkoztatási Szövetkezés Baranya Felzárkózásáért 2020”. Foglalkoztatási Stratégia és Akcióterv. <https://www.baranyapaktum.hu/dokumentum/7> (2018.09.15.)
- HI** (2005): Háttér információ – Baranya megye gazdaságilag elmaradott térségeinek társadalmi-gazdasági fejlesztési programja. in: Dr. Füzes Miklós [et al.] (szerk.): Dokumentumok a baranyai cigányság történetéből. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, pp. 120-121
- KFA** (é.n.): Közfoglalkoztatás főbb adatai. Közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos létszáma. <http://kozfoglalkoztatas.bm.hu/> (2018.09.15.)
- KFBesz** (2018): Beszámoló a 2017. évi közfoglalkoztatásról. Belügyminisztérium Közfoglalkoztatási Statisztikai, Elemzési és Monitoring Főosztálya, Budapest, http://kozfoglalkoztatas.kormany.hu/download/c/7a/32000/Beszamoló_2017_20180621.pdf (2018.09.15.)
- KSH** (2011): 2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok. 3.3. Baranya megye, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_03_2011.pdf (2018.09.15.)
- KSH** (2016): Éves településstatisztikai adatok 2016-os településszerkezetben. Magyarország települései. Terület: Sellyei járás. KSH. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> (2018.09.15.)
- NVS** (2012): Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020. Vidékfejlesztési Minisztérium, http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti_Videkstrategia.pdf (2018.09.15.)
- SITS** (2015): Sellye Integrált Településfejlesztési Stratégia I. kötet. Terra Studio Kft. , http://www.sellye.hu/core/f7177163c833dff4b38fc8d2872f1ec6/files/dokumentumtar/paly_Sellye_ITS/Sellye_MV_BM_VEGLEGES.pdf (2018.09.15.)
- TFK** (2016): Területfejlesztési Füzetek Különszám 2014–2020 – fejlesztési keretek;
- Európai uniós és hazai tervek, programok**, Budapest, <https://regionalispolitika.kormany.hu/download/f/49/71000/TTF%202016%20LQ.pdf> (2018.11.18.)
- SVH** (é.n.): Sellye város honlapja, <http://sellye.hu/HUN~/fooldal.html> (2018.09.15.)